

Beata Goworko-Składanek *, Tomasz Prymak **

* Uniwersytet w Białymstoku; starszy kurator zawodowy III ZKSS Sądu Rejonowego
w Białymstoku [beata.goworko@uwb.edu.pl]

** Uniwersytet w Białymstoku; kurator zawodowy I ZKSS Sądu Rejonowego w Białymstoku
[t.prymak@uwb.edu.pl]

Model instytucji nadzoru prewencyjnego w systemie zadań profilaktycznych kuratorów dla dorosłych

Abstrakt: Instytucja nadzoru prewencyjnego bazuje na znanych rozwiązaniach obecnych w obowiązującym prawie. W zamyśle jest to środek oddziaływania pozakarnego, który mógłby być stosowany przez sądy rodzinne w sytuacji wystąpienia przemocy w rodzinie. Nadzór ten nakładany byłby na osoby stosujące przemoc, wobec których działania podjęte przez grupy robocze Lokalnych Zespołów Interdyscyplinarnych byłyby nieskuteczne, a jej zachowania nie wypełniałyby znamion przestępstwa z użyciem przemocy popełnionego na szkodę najbliższych osób. Środek ten miałby na celu dodatkowo wzmocnienie oddziaływań podejmowanych przez członków wspomnianych grup roboczych. Wykonywany byłby przez kuratorów dla dorosłych, którzy są podmiotem wyspecjalizowanym w pracy z osobami dorosłymi występującymi przeciwko obowiązującemu porządkowi prawnemu. Instytucja ta poszerza katalog uprawnień kuratora sądowego dla dorosłych. Jednocześnie jest nowym rozwiązaniem, które daje nowe możliwości walki z przemocą w rodzinie.

Słowa kluczowe: nadzór prewencyjny, kurator sądowy, przemoc w rodzinie, „Niebieskie Karty”, Lokalne Zespoły Interdyscyplinarne.

Wprowadzenie

Zgodnie z art. 1 ustawy z 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych, kuratorzy sądowi realizują określone przez prawo zadania o charakterze wychowawczo-resocjalizacyjnym, diagnostycznym, profilaktycznym i kontrolnym, związane z wykonywaniem orzeczeń sądu. Wychowawczo-resocjalizacyjny oraz profilaktyczny charakter zadań przewidzianych dla kuratorów sądowych ustawodawca podkreśla także w art. 147 § 2 ustawy z 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych. Funkcją kuratorskiej służby sądowej w wymiarze sprawiedliwości jest zatem z jednej strony dostarczenie sądowi wiedzy o osobie, jej środowisku, zaburzeniach w jej społecznym funkcjonowaniu, niezbędnej do wydania adekwatnego orzeczenia, z drugiej zaś pomoc podopiecznym sądu w ukształtowaniu lub odtworzeniu prawidłowych mechanizmów funkcjonowania społecznego, zgodnych z ogólnie przyjętymi i obowiązującymi normami życia społecznego (Jedynak 2008, s. 65). Tym samym postępowanie probacyjne powinno przybierać postać rozbudowanej formy pomocy i pracy socjalnej, a nie postać sankcji karnej, stając się alternatywą wobec jednostronnej jurystyczno-naprawczej wizji postępowania resocjalizacyjnego, tak typowego dla współczesnych systemów penitencjarnych (Ambrozik 2009, s. 113). Pomoc ta, odbywająca się w warunkach wolności dozorowanej ma na celu stworzenie skazanemu możliwości poprawnego funkcjonowania w społeczeństwie i sprowadzać się do: zmiany postaw podopiecznego zgodnie ze społecznymi oczekiwaniami, eliminacji nastawień przeciwnych do tych oczekiwań oraz wyrównania opóźnień w rozwoju prospołecznej osobowości skazanego (Bałandynowicz 2016, s. 41).

Niestety w diagnozie kuratorskiej służby sądowej pedagogzy resocjalizacji, dostrzegają, że efekty realizacji przypisanej kuratorom funkcji humanizującej (Jedynak 2008, s. 65), sprowadzającej się maksymalizacji efektów oddziaływań o charakterze profilaktycznym i wychowawczo-resocjalizacyjnym, wciąż nie są w pełni zadawalające (Pytka 2005; Ambrozik 2016; Konopczyński 2006a; 2013; 2014; cyt. za Konopczyński 2019). Mimo deklaracji, że praca wychowawczo-resocjalizacyjna ma być priorytetem, w rzeczywistości „prym wiedzie jurystyczna wizja procesu resocjalizacji, zaś kuratorzy w świetle obowiązujących przepisów powołani są raczej do nadzorowania faktu wykonywania czy przestrzegania nałożonych środków niż »służą wzmacniającą i aktywizującą do pożądanego, zgodnego z normami prawnymi trybu życia«” (Ambrozik 2009, s. 112). Fakt ten dostrzegają również praktycy, z jednej strony akcentując, że realizacja przypisanej im funkcji resocjalizacyjnej jest najważniejsza, z drugiej zaś przyznając, że nie są w stanie jej skutecznie realizować, jako jedną z przyczyn tego stanu rzeczy podając nadmierne obciążenie sprawami (Wójcik 2010, s. 243). Problemy związane z priorytetowym postrzeganiem funkcji wychowawczo-resocjalizacyjnej kurateli sądowej

wybrzmiewają również w informacjach pokontrolnych organów nadzorczych, w których podkreśla się nadmiar sformalizowanych obowiązków skutkujących oddaleniem się kuratora od bezpośredniej pracy z podopiecznym (Najwyższa Izba Kontroli 2015).

Tymczasem katalog zadań instytucji i organów odpowiedzialnych za profilaktykę oraz resocjalizację, do których należy kuratorska służba sądowa winien obejmować zarówno określenie poziomu wykolejenia i szkodliwości społecznej czynu, podjęcie decyzji o odstąpieniu od nałożenia sankcji penalnych, a w ich miejsce poddaniu działaniom opiekuńczym, wspierającym i wzmacniającym, jak również stworzenie w środowisku klimatu akceptacji dla osoby sprawcy (Ambrozik 2016, s. 113). Oczywiście działania te nie mogą następować w oderwaniu od kontroli społecznej, istotne jest jednak by zwierzały się one w oddziaływaniach wychowawczych czy opiekuńczych, aktywizujących zarazem jednostkę do pożądanych aktywności społecznych (Ambrozik 2009, s. 114).

W ten tok myślenia wpisuje się opisywany w niniejszym tekście model instytucji nadzoru prewencyjnego w systemie zadań profilaktycznych kuratorów dla dorosłych. Model ten uwzględnia rolę kuratora sprowadzającą się nie tylko do zadań o charakterze kontrolnym, ale również pedagogicznym, zgodnie ze stanowiskiem Marka Konopczyńskiego (2012, s. 251), określającym problem patologii społecznych, a tym samym przestępczości, nie tylko w kontekście formalno-prawnym, ale również pedagogiczno-wychowawczym, który w sposób pedagogiczny (wychowawczy, resocjalizacyjny) można próbować minimalizować i rozwiązywać. Autorzy dostrzegają korzyści płynące z zaangażowania ich w działania ukierunkowane na przeciwdziałanie przemocy w rodzinie nie tylko na etapie postępowania wykonawczego, ukierunkowanego na realizację orzeczonych warunków zastosowania określonego środka probacyjnego, ale już wcześniej, na etapie dostrzeżenia problemu w rodzinie potencjalnego sprawcy zachowań przemocowych, gdzie należy wdrożyć oddziaływania profilaktyczne ukierunkowane na zapobieżenie popełnienia przestępstwa wypełniającego znamiona opisowe i ocenne określone w art. 207 kk (ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 1997 Nr 88, poz. 553 z późn. zm.).

Z uwagi na koncepcyjny charakter opracowania wśród źródeł znalazły się także obowiązujące akty prawne, które były inspiracją w stworzeniu opisanego poniżej modelu instytucji nadzoru prewencyjnego¹.

.....

¹ Fragmenty prezentowanego tekstu stanowiły podstawę wystąpienia plenarnego wygłoszonego przez autorów tekstu w ramach konferencji naukowej „Obecność białostockiej myśli i działań w 100-lecie polskiej kurateli sądowej. Wiek doświadczeń – jak przekuć prawo w praktykę” na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku w dniu 15 listopada 2019 r.

Aktualny model rozwiązań w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie

Przemoc w rodzinie potocznie kojarzona jest ze znęcaniem się. Między wspomnianymi pojęciami zachodzą jednak duże różnice. Przemoc w rodzinie jest uważana za negatywne zjawisko społeczne zdefiniowane w ustawie z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. 2005 Nr 180, poz. 1493 z późn. zm.), natomiast znęcanie się jest rodzajem przestępstwa wymierzonego przeciwko rodzinie i opiece (Rozdział XXVI Kodeksu karnego), które w obowiązującym polskim Kodeksie karnym zostało opisane w art. 207 (Dz.U. 1997 Nr 88, poz. 553 z późn. zm.). Zabieg polegający na odrębnym spojrzeniu na zjawisko przemocy w rodzinie i przestępstwo znęcania się oraz przyjęciu odnoszących się do nich regulacji na gruncie dwóch różnych aktów prawnych, narzuca odmienne sposoby postępowania z osobami, które dopuszczają się tych negatywnie ocenianych zachowań.

W ustawie o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie „położono szczególny nacisk na rozwój profilaktyki, jako skutecznej formy pomocy w sytuacjach, gdy w rodzinie nie występuje jeszcze zjawisko przemocy, ale może być tym zjawiskiem zagrożona” (Rada Ministrów 2009). Ustawą z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2010 Nr 125, poz. 842) została wprowadzona do ustawy procedura „Niebieskie Karty” (dalej: NK), która zgodnie z przyjętą definicją w art. 9d ust. 2 wspomnianej ustawy obejmuje ogół czynności podejmowanych i realizowanych przez przedstawicieli jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, Policji, oświaty i ochrony zdrowia, w związku z uzasadnionym podejrzeniem zaistnienia przemocy w rodzinie. Prace nad procedurą NK zainicjowała Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych w 1994 r. Swoim pomysłem zainteresowała stołeczną Policję, która co do zasady interweniowała najczęściej w sytuacji wystąpienia przemocy w rodzinie. Wspólne działania zaowocowały opracowaniem dokumentacji NK (Kozłowska 2015, s. 5). Umocowaniem procedury było wydanie przez Komendanta Głównego Policji zarządzenia nr 25 z dnia 10 listopada 1998 r. w sprawie sposobu przeprowadzania interwencji domowej przez policjantów wobec przemocy w rodzinie pod nazwą „Niebieskie Karty”. Jednak dopiero wspomniane zmiany w 2010 r. w ustawie o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie spowodowały, że w 2011 r. zostało wydane rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz.U. 2011 nr 209 poz. 1245).

Koncepcja, o której mowa powyżej, miała na celu stworzenie odpowiednich warunków do systemowego i interdyscyplinarnego modelu pracy z rodziną, w któ-

rej występuje przemoc (Sasal 2005, s. 69). Model ten zakładał pracę metodą „Lokalnych Zespołów Interdyscyplinarnych” (dalej: LZI), w skład których wchodził przedstawiciele służb na co dzień zajmujących się działaniami pomocowymi. Dlatego też kolejnym krokiem było powołanie LZI oraz grup roboczych². Wspomniana metoda pracy zakładała, że w sytuacji zaangażowania wielu podmiotów na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie, nie tylko zwiększa się skuteczność podejmowanych oddziaływań na skutek objęcia rodziny kompleksową pomocą, ale także odpowiedzialność za podejmowane działania nie będzie ciążyła tylko na jednym podmiocie.

Umocowaniem LZI było wprowadzenie tej metody pracy do ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie wspomnianą nowelą z 2010 r. Ustalony został skład LZI, do którego wchodził przedstawiciele jednostek pomocy społecznej, Miejskiej/Gminnej Komisji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych (dalej: M/GKRPA), Policji, oświaty, ochrony zdrowia, organizacji pozarządowych oraz kuratorzy sądowi. Skład grup roboczych został określony podobnie, z wyjątkiem takim, że obecność kuratora sądowego była fakultatywna i w praktyce wynikała z tego, czy dana rodzina znajdowała się aktualnie w zainteresowaniu sądu w ramach prowadzonego postępowania wykonawczego.

Zaznaczyć należy, że nowelizacja ustawy była podówczas postrzegana jako nowoczesne rozwiązanie prawne zgodne ze światowymi standardami z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, mimo że jej niektóre rozwiązania wzbudzały kontrowersje i dyskusję publiczną (Nowak 2012, s. 351).

Rola kuratora sądowego w procedurze NK

Oczekiwania wobec kuratorów sądowych, którzy są członkami grup roboczych są zawsze duże, a zwłaszcza w kontekście prawnej reakcji w obliczu niewłaściwego zachowania osób objętych procedurą NK. Bywa też tak, że często oczekiwania te wykraczają poza ustawowe umocowanie pracy kuratorów sądowych oraz poza zakres ich kompetencji (Jurczuk, Staniucha 2015, s. 121).

W celu wsparcia działań grup roboczych na przestrzeni lat wykształciła się praktyka zawiadamiania sądu rodzinnego przez LZI o występowaniu przemocy w rodzinie, w której wychowują się małoletnie dzieci, w celu poddania władzy rodzicielskiej stałej kontroli ze strony sądu poprzez zastosowanie nadzoru kuratora rodzinnego (w ramach ograniczenia władzy rodzicielskiej). Zabieg ten ma

.....

² Metoda ta w województwie podlaskim była propagowana w ramach przeprowadzonego cyklu szkoleń z ramienia ROPS przy współpracy z Wydziałem Prewencji KWP w Białymstoku oraz Centrum Pomocy Dziecku i Rodzinie w Białymstoku w 2006 r. W skład zespołu szkolącego weszły podówczas: z Centrum Pomocy Dziecku i Rodzinie – Anna Tuszyńska i Beata Goworko-Składanek oraz z Wydziału Prewencji KWP w Białymstoku – Joanna Lisowska i Edyta Sokół-Górecka.

na celu wzmocnienie oddziaływań podejmowanych przez grupy robocze poprzez wprowadzenie kolejnego podmiotu do rodziny, który będzie czuwał nad tym, aby nie doszło do naruszenia dobra dziecka, które już i tak zostało zagrożone przez fakt występowania przemocy w rodzinie. Poszerzenie kręgu osób zaangażowanych na rzecz zatrzymania przemocy w rodzinie w tym przypadku jest uzasadnione specyfiką zjawiska krzywdzenia dzieci, które jest tak złożone i wielowymiarowe, że jego ograniczanie i przeciwdziałanie mu wymaga zaangażowania wielu dyscyplin i wielu różnych profesjonalistów. Dlatego też, współczesnym standardem działań w lokalnych systemach ochrony dzieci przed krzywdzeniem czy ogólniej – w działaniach wobec przemocy domowej – jest i powinno być w dalszym ciągu współdziałanie instytucji i służb w ramach zespołów wielodyscyplinarnych (Jarosz, Nowak 2012, s. 53).

Co do zasady, zadaniem kuratora rodzinnego jest wzmacnianie postaw wychowawczych rodziców, którym ograniczona została władza rodzicielska przez nadzór, wpływanie na poprawę wzajemnych relacji między członkami rodziny, kontrola sprawowanej opieki nad małoletnimi dziećmi oraz tego, czy rodzina zapewnia odpowiednie warunki dzieciom do szeroko rozumianego prawidłowego rozwoju.

Kuratorzy rodzinni zazwyczaj są aktywnymi członkami grup roboczych, ponieważ prawo nakłada na nich obowiązki przygotowania i wystąpienia do sądu z odpowiednio uzasadnionymi wnioskami w sprawie zmiany orzeczenia sądu w sytuacji tego wymagającej (zgodnie z § 5 pkt. 7 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 czerwca 2003 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania uprawnień i obowiązków kuratorów sądowych, t.j.: Dz.U. 2014, poz. 989). Narzędzia jakimi dysponuje kurator rodzinny sprawujący nadzór z racji ograniczenia władzy rodzicielskiej obydwójgu rodzicom czy też jednemu z nich w rodzinie objętej procedurą NK, w sytuacji braku poprawy warunków wychowawczych w środowisku małoletnich dzieci w związku z występowaniem przemocy w rodzinie, to: wystąpienie do sądu o wydanie dodatkowych zarządzeń ograniczających w postaci nałożenia na rodziców określonych obowiązków, np. podjęcia specjalistycznej terapii czy zaprzestania stosowania przemocy, utrzymywania trzeźwości, jak też umieszczenia małoletnich dzieci w pieczy zastępczej. Kuratorzy rodzinni kierują także wnioski do innych podmiotów niż sąd, składają zawiadomienia do M/GKRPA o potrzebie wszczęcia i prowadzenia postępowania zmierzającego do nałożenia obowiązku leczenia odwykowego lub do prokuratury o możliwości popełnienia przestępstwa przez dorosłych członków rodziny, np. znęcania się czy innego przestępstwa z użyciem przemocy.

Kuratorzy rodzinni z racji pełnienia nadzoru nad sposobem leczenia osób uzależnionych od alkoholu, w sytuacji kiedy podłożem występującej przemocy w rodzinie jest nadużywanie alkoholu przez osobę objętą nadzorem, mogą występować z wnioskiem do sądu o zmianę sposobu leczenia z warunków ambulatoryjnych na stacjonarne.

Kurator rodzinny może pojawić się także w składzie grupy roboczej w związku z prowadzeniem nadzoru nad osobą nieletnią. Wtedy jego działania są wymierzone w rodzica lub innego członka rodziny stosującego przemoc. Zgodnie z treścią § 9.2. rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 czerwca 2014 r. w sprawie nadzoru nad nieletnim (Dz.U. 2014, poz. 855), kurator niezwłocznie zawiadamia sąd o zdarzeniach, które wymagają wydania zarządzeń opiekuńczych, w szczególności w przypadku zagrożenia życia lub zdrowia nieletniego bądź innych osób, i jednocześnie podejmuje działania niezbędne dla uchylenia zagrożenia. Może także występować z wnioskami do innych podmiotów niż sąd oraz zawiadamiać wspomniane już powyżej podmioty.

Oddziaływania grupy roboczej są także wzmacnianie przez obecność kuratora dla dorosłych, który sprawuje dozór nad osobą stosującą przemoc w związku z jej kryminalną aktywnością. W takiej sytuacji często kurator dla dorosłych jest podmiotem, który może podjąć dosyć restrykcyjne kroki, w sytuacji kiedy osoba stosująca przemoc, a zarazem objęta dozorem kuratora sądowego, w dalszym ciągu nie powstrzymuje się od aktów przemocy wobec osób najbliższych, zmierzające do wystąpienia do sądu z wnioskiem o podjęcie warunkowo umorzonego postępowania karnego czy zarządzenie wykonania warunkowo zawieszony kary, jak także odwołanie warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbycia reszty kary. Zaznaczyć należy, że zawodowi kuratorzy dla dorosłych w ramach sprawowanego dozoru wobec sprawcy przemocy w rodzinie mają prawny obowiązek uczestnictwa w posiedzeniach zespołu interdyscyplinarnego i grupy roboczej (Rozporządzenie 2016, § 16.1.5).

Pamiętać należy jednak, że procedura NK jest prowadzona także w rodzinach, które nie znajdują się w zainteresowaniu sądu. Są to rodziny, w których do przemocy dochodzi między dorosłymi jej członkami, np. osobą stosującą przemoc wobec starszego rodzica lub starszych rodziców jest dorosłe dziecko czy też do przemocy dochodzi w małżeństwach/związkach konkubenckich, w których małżonkowie/konkubenci mieszkają tylko we dwoje, jak także do przemocy dochodzi między dorosłymi spokrewnionymi osobami, np. wspólnie zamieszkującym rodzeństwem. W takich sytuacjach zmniejszają się możliwości podejmowanych oddziaływań zarówno wobec osób doznających przemocy, jak i ją stosujących. W takich sytuacjach skład grupy roboczej jest znacznie okrojony i wchodzi do niej zazwyczaj tylko dzielnicowy oraz pracownicy socjalni do spraw przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Możliwości instytucjonalnego oddziaływania oraz kontroli tym samym znacznie się zmniejszają.

Do słabych stron procedury zaliczyć także należy, że pracownicy socjalni ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie swoje czynności podejmują wyłącznie w godzinach pracy, przykładowo w Białymstoku między godziną 7.30 a 15.30, poza poniedziałkiem, kiedy MOPR pracuje do godz. 17.00. Ograniczony czas pracy prowadzi do tego, że pracownik socjalny może się nie spotkać z osobą, w którą jest wymierzona procedura, zwłaszcza jeżeli jest ona obecna w domu dopiero po

godzinie 17.00. Słabą stroną procedury jest także to, że nie obejmuje ona osób między 17 a 18 rokiem życia, które dopuszczają się przemocy wobec najbliższych.

Model instytucji nadzoru prewencyjnego

Najwyższa Izba Kontroli (dalej: NIK) oceniła negatywnie skuteczność zadań realizowanych dotychczas przez administrację publiczną w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Raport kontrolerów uwypuklił znaczące rozbieżności między zakładanymi celami znowelizowanej ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, jak również przepisów wykonawczych w postaci rozporządzenia Rady Ministrów w sprawie procedury NK a ich funkcjonowaniem w codziennej praktyce. Wyniki kontroli podkreślają małą skuteczność w doprowadzaniu do trwałego usuwania przemocy, która wynika przede wszystkim z niewystarczającej pomocy specjalistycznej oraz braku skutecznych metod w zakresie nakłaniania sprawców do udziału w procedurze NK (Najwyższa Izba Kontroli 2016, s. 10). Okazuje się, że w jednostkach objętych kontrolą NIK jedynie 2–3% sprawców przemocy przystąpiło do oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych, zaś generalnie na wezwanie przewodniczącego zespołu interdyscyplinarnego odpowiedziało tylko 10–20% sprawców przemocy w rodzinie (Najwyższa Izba Kontroli 2016, s. 83–84).

Mając na uwadze zwłaszcza wspomniany przez raport NIK brak skutecznych metod w zakresie nakłaniania sprawców do udziału w procedurze należałoby zastanowić się nad wprowadzeniem do procedury nowych rozwiązań. Szczególnie, że obowiązujący stan prawny nie zapewnia wystarczających narzędzi dla członków grup roboczych, poza tymi, w jakie są wyposażeni z racji wykonywanych przez nich funkcji zawodowych. Sama procedura w głównej mierze opiera się na pozaprawnych środkach oddziaływania, polegających na budowaniu u sprawcy pozytywnej motywacji do zaprzestania stosowania przemocy i poddania się oddziaływaniom ze strony grupy roboczej. Prawne środki reagowania ograniczają się do skierowania wniosku o wszczęcie i prowadzenie procedury zmierzającej do nałożenia zobowiązania do poddania się leczeniu odwykowemu, ewentualnie w przypadku, gdy w rodzinie są małoletnie dzieci, do powiadomienia sądu rodzinnego, czy w ostateczności zawiadomienia organów ścigania o popełnieniu przestępstwa znęcania się lub innego z użyciem przemocy. W celu poszerzenia katalogu prawnych środków reagowania, zwłaszcza w sytuacji braku możliwości skutecznej współpracy ze sprawcą czy też odroczenia momentu zainicjowania postępowania karnego przez LZI, proponowanym przez Autorów rozwiązaniem jest nadzór prewencyjny, autorska koncepcja polegająca na wprowadzeniu do procedury NK kuratora sądowego dla dorosłych na wniosek przewodniczącego LZI skierowany do sądu rodzinnego.

Nadzór prewencyjny, poprzedzony wydaniem przez sąd rodzinny prawomocnego postanowienia o zastosowaniu tej formy profilaktyki względem sprawcy

przemocy w rodzinie, wykonywany byłby, jak już zostało to wspomniane, przez kuratorów sądowych – zawodowych i społecznych sprawujących swe funkcje w sprawach należących do właściwości wydziałów karnych, podmiotów wyspecjalizowanych w pracy z osobami dorosłymi występującymi przeciwko obowiązującemu porządkowi prawnemu oraz realizującym zadania z zakresu szeroko pojętej profilaktyki. Jak stwierdza bowiem Marek Konopczyński (2006b, s. 111–114) w pracy podmiotów służby probacyjnej należy uwzględnić te koncepcje resocjalizacji, które koncentrują się na poszukiwaniu i rozwijaniu u podmiotów potencjałów rozwojowych, które tworzą szansę na wykreowanie zupełnie nowej, odmiennej od dotychczasowej tożsamości indywidualnej i społecznej.

Przepisy mocujące tę instytucję powinny znaleźć się w ustawie o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. W założeniu, kurator miałby być wyposażony w zinstytucjonalizowane, a tym samym realne, środki oddziaływania na osoby objęte procedurą, o czym w dalszej części artykułu. Powinny zostać zawarte w ustawie także przepisy przewidujące możliwość występowania przez kuratora z odpowiednimi wnioskami w ramach specjalnej czy też uproszczonej procedury, na mocy której organy ścigania byłyby zobowiązane do podjęcia w krótkim czasie działań zmierzających do pociągnięcia do odpowiedzialności karnej sprawcy przemocy.

Pozostaje wyjaśnić jeszcze dlaczego nadzór prewencyjny powinien orzekać sąd rodzinny. Po pierwsze, dlatego że instytucję tę traktuje się jako środek oddziaływania pozakarnego. Po drugie, przemoc w rodzinie, określana jako negatywne zjawisko społeczne, dotyczy członków rodziny sprawcy, a tym samym pozostaje w kręgu spraw rodzinnych. Po trzecie, inspiracją dla wspomnianej koncepcji była instytucja nadzoru nad osobami uzależnionymi od alkoholu, w stosunku do których sąd orzekł obowiązek poddania się leczeniu odwykowemu, która została wpisana do ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi, a w przedmiocie której orzeka również sąd rodzinny.

Zadania kuratora dla dorosłych w nadzorze prewencyjnym

Katalog uprawnień i obowiązków kuratora sądowego dla dorosłych, a zwłaszcza ogólny ich zarys, konstytuuje ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych (Dz.U. 2001 Nr 98, poz. 1071 z późn. zm.) a precyzuje rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2016 r. w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych (Dz.U. 2016, poz. 969). Akt ten opisuje również tryb postępowania wobec osoby, która dopuściła się przestępstwa określonego w trybie art. 207 kk, względem której sąd zastosował jeden ze środków probacyjnych oraz oddał go w okresie próby pod dozór kuratora sądowego. Katalog obowiązków kuratora wobec sprawcy przemocy w rodzinie określony w § 16 ust. 1 rozporządzenia obejmuje następujące obowiązki:

- 1) nawiązanie i utrzymywanie stałego kontaktu z osobami pokrzywdzonymi w wyniku przemocy w rodzinie, w sytuacji gdy w okresie dozoru pozostają one we wspólnym gospodarstwie domowym ze skazanym;
- 2) współpracę z Policją, instytucjami i organami administracji rządowej i samorządu terytorialnego zaangażowanymi w pomoc osobom pokrzywdzonym w wyniku przemocy w danej rodzinie i z organizacjami pozarządowymi funkcjonującymi na terenie miejsca zamieszkania osób pokrzywdzonych w celu uzyskania w niezbędnym zakresie informacji o rodzinie dotkniętej przemocą;
- 3) w razie potrzeby składanie do sądu stosownych wniosków, w szczególności o ustanowienie, rozszerzenie lub zmianę obowiązku: wykonywania ciężącego na skazanym obowiązku łóżenia na utrzymanie innej osoby, powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających, poddania się terapii uzależnień, poddania się terapii, uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych, powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, powstrzymania się od kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób lub opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym;
- 4) zapoznawanie się z realizowanymi przez miejscowe organy administracji rządowej i samorządu terytorialnego programami przeciwdziałania przemocy w rodzinie i w miarę możliwości uczestniczenie w nich;
- 5) uczestniczenie w posiedzeniach zespołu interdyscyplinarnego i grupy roboczej, o których mowa w ustawie z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. 2015, poz. 1390).

Postulowana instytucja nadzoru nad osobami, wobec których zastosowano procedurę NK w związku z istnieniem podejrzenia, że stosują przemoc w rodzinie, w swoim kształcie miałyby bazować na ww. przepisach. W zakresie zasad i trybu wykonywania nadzoru wzorując się na przepisie art. 31 ustawy z dnia 26 października 1982 r. o przeciwdziałaniu alkoholizmowi i wychowaniu w trzeźwości (Dz.U. 1982 Nr 35 poz. 230 z późn. zm.), osoba, wobec której ustanowiony został nadzór, miałyby obowiązek stawiania się na wezwanie sądu lub kuratora sądowego i wykonywania ich poleceń dotyczących takiego postępowania w okresie nadzoru, które może się przyczynić do zatrzymania przemocy. Nadzór sprawowałby kurator sądowy wykonujący orzeczenia w sprawach karnych. Powierzenie nadzoru powinno nastąpić bezzwłocznie po otrzymaniu orzeczenia do wykonania kuratorowi posiadającemu odpowiednie przygotowanie w zakresie postępowania z osobami stosującymi przemoc w rodzinie. Praca profilaktyczna kuratora następowałaby po wcześniejszym zapoznaniu się z całokształtem dokumentacji zgromadzonej wcześniej przez grupy robocze/LZI. Do obowiązków kuratora wykonującego nadzór prewencyjny wobec sprawcy przemocy w rodzinie należałoby:

- 1) podejmowanie niezbędnych starań, aby osoba, wobec której zastosowano nadzór prewencyjny nie dopuszczała się ponownie zachowań wypełniających znamiona przemocy w rodzinie;

- 2) utrzymywanie stałego kontaktu z osobami pokrzywdzonymi przemocą w rodzinie;
- 3) współdziałanie w miarę potrzeby z terenowymi organizacjami administracji państwowej oraz organizacjami społecznymi w kierunku zapewnienia zarówno sprawcy jak i ofierze przemocy w rodzinie odpowiedniej pomocy, zwłaszcza ukierunkowanej na podjęcie terapii korekcyjno-kompensacyjnej i innych form pomocy terapeutycznej;
- 4) udział w grupach roboczych/LZI w celu relacjonowania postępów związanych z oddziaływaniem profilaktycznym oraz interwencyjnym w rodzinie dotkniętej przemocą w rodzinie oraz wypracowywaniu przyszłych strategii profilaktycznych;
- 5) składanie sądowi pisemnych sprawozdań z przebiegu nadzoru prewencyjnego w terminach określonych przez sąd, nie rzadziej niż co trzy miesiące;
- 6) wystąpienie z wnioskiem o uchylenie nadzoru w przypadku ustania przemocy w rodzinie;
- 7) złożenie zawiadomienia do organów ścigania o popełnieniu przez nadzorowanego przestępstwa z użyciem przemocy wobec członków najbliższej rodziny/domowników.

W celu zebrania niezbędnych informacji o zachowaniu osoby poddanej nadzorowi oraz sposobie wykonywania przez nią nałożonych obowiązków, kurator sądowy w świetle proponowanego modelu zostałby wyposażony w następujące uprawnienia:

- a) wzywania osoby poddanej nadzorowi, która zobowiązana byłaby stawiać się na to wezwanie i udzielać stosownych wyjaśnień co do zachowania oraz realizacji nałożonych na nią obowiązków w okresie nadzoru;
- b) żądania od niej niezbędnych informacji i wyjaśnień;
- c) dokonywania ustaleń w miejscu zamieszkania lub pobytu nadzorowanego (podobnie jak jest to unormowane w przepisie art. 169 § 3 kkw (ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy; Dz.U. 1997 Nr 90, poz. 557 z późn. zm.) nadzorowany byłby zobowiązany do umożliwienia kuratorowi wejścia do mieszkania;
- d) kontaktowania się z rodziną osoby, wobec której został zastosowany nadzór prewencyjny, w tym z osobami pokrzywdzonymi przemocą;
- e) zbierania niezbędnych informacji od organów administracji rządowej, samorządu terytorialnego, zakładów pracy, stowarzyszeń, organizacji i instytucji;
- f) przeprowadzania badań na obecność alkoholu lub innego środka użytego w celu wprowadzenia się w stan odurzenia (miałoby w tym przypadku zastosowanie rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 stycznia 2012 r. w sprawie sposobu przeprowadzania badań na obecność alkoholu, środków odurzających lub substancji psychotropowych w organizmie skazanego lub sprawcy oddanego pod dozór lub zobowiązanego do powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania środków odurzających lub substancji psychotropowych, ich dokumentowania oraz weryfikacji (Dz.U. 2012, poz. 104);
- g) przeprowadzania wywiadów środowiskowych na etapie postępowania rozpoznawczego.

W przypadku popełnienia przez nadzorowanego przestępstwa z użyciem przemocy na szkodę osób najbliższych kurator byłby zobowiązany zawiadomić organy ścigania, które w ramach specjalnej czy też uproszczonej procedury, byłyby zobowiązane do podjęcia w krótkim czasie działań, zmierzających do pociągnięcia do odpowiedzialności karnej nadzorowanego.

Podsumowanie

Kuratorzy sądowi realizują określone przez prawo zadania o charakterze wychowawczo-resocjalizacyjnym, diagnostycznym, profilaktycznym i kontrolnym, związane z wykonywaniem orzeczeń sądu. Te szerokie spektrum zadań, jakie ustawa nakłada na kuratorów, w przypadku kuratorów dla dorosłych sprowadza się głównie do kontroli zachowania dozorowanych i egzekwowania od nich obowiązków wynikających z orzeczenia sądu. Oznacza to, że zgodnie z obowiązującym stanem prawnym, sformalizowanie zadań kuratorów dla dorosłych doprowadziło do realizacji przez nich zadań głównie o charakterze kontrolnym. Proponowana instytucja nadzoru prewencyjnego z założenia poszerza zakres obecnie realizowanych przez nich zadań o zadania o charakterze profilaktycznym, które byłyby faktycznie wykonywane na „przedpolu” czynu zabronionego, wtedy, gdy jeszcze możliwa byłaby reakcja pozakarna w celu niedopuszczenia do popełnienia przez osobę stosującą przemoc w rodzinie przestępstwa z użyciem przemocy. Z drugiej strony, nadzór prewencyjny z uwagi na jego zinstytucjonalizowany charakter miałby większą siłę oddziaływania na osobę nadzorowaną niż działania podejmowane w ramach procedury NK. Z pewnością jego celem nie jest odwołanie w czasie doprowadzenia do odpowiedzialności karnej osoby stosującej przemoc w rodzinie za przestępstwo z użyciem przemocy, ale spowodowanie u niej zmiany trybu życia, przy zastosowaniu znacznie mocniejszych środków oddziaływania niż te, które są w kompetencji grupy roboczej LZI, a mniej rygorystycznych niż te, jakie leżą w kompetencji sądów karnych.

Zaprezentowanie na łamach niniejszego opracowania instytucji nadzoru prewencyjnego miało na celu wywołanie dyskusji w zakresie zasadności nie tylko poszerzenia kompetencji kuratorów w zakresie przeciwdziałania zjawisku przemocy w rodzinie, ale także wyjścia poza ramy postępowania karnego wykonawczego.

Abstract: Model of the preventive supervision institution in the system of preventive tasks of probation officers for adults

The institution of preventive supervision is based on familiar solutions, existing in the applicable law. It is intended as a non-legal measure that could be used by family courts in situations of domestic violence. This supervision would be imposed on individuals using violence, against whom actions taken by the working groups of Local Interdisciplinary Teams would be ineffective, and whose behavior would not meet the criteria for a violent crime to the

detriment of the relatives. This measure would additionally aim at strengthening the measures undertaken by the members of the said working groups. It would be executed by probation officers for adults, who are specialized in working with adults acting against the legal order in force. This institution broadens the catalog of powers of a probation officer for adults. At the same time, it is a new solution that offers new opportunities to confront domestic violence.

Key words: preventive supervision, probation officer, domestic violence, „Blue Cards”, Local Interdisciplinary Teams.

Bibliografia

- [1] Ambrozik W., 2009, *Postępowanie probacyjne z perspektywy pedagogiki resocjalizacyjnej*, „Probacja”, 1, s. 110–120.
- [2] Ambrozik W., 2016, *Pedagogika resocjalizacyjna. W stronę uspołecznienia systemu oddziaływań*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- [3] Bałandynowicz A., 2016, *Kurator jako podmiot integrujący przestrzeń osobową, społeczną i środowiskową w socjalizacji wtórnej osób wchodzących w konflikt z prawem*, [w:] *Polska kuratela sądowa na przełomie wieków. Nadzieje, oczekiwania, dylematy*, (red.) M. Konopczyński, Ł. Kwadrans, K. Stasiak, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- [4] Jarosz E., Nowak A., 2012, *Dzieci ofiary przemocy w rodzinie. Raport Rzecznika Praw Dziecka. Funkcjonowanie znowelizowanej ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, Rzecznik Praw Dziecka, Warszawa.
- [5] Jedynak T., 2008, *Ustawa o kuratorach sądowych – „konstytucja” kuratorskiej służby sądowej*, [w:] *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, (red.) T. Jedynak, K. Stasiak, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis®, Warszawa 2008.
- [6] Jurczuk D., Staniucha A., 2015, *Współpraca kuratorów sądowych z innymi służbami w realizowaniu zadań profilaktyczno-resocjalizacyjnych*, „Resocjalizacja Polska”, 10, s. 111–123.
- [7] Konopczyński M., 2006a, *Metody twórczej resocjalizacji*, PWN, Warszawa.
- [8] Konopczyński M., 2006b, *Teoretyczne podstawy metodyki kulturotechnicznych oddziaływań resocjalizacyjnych wobec nieletnich. Zarys koncepcji twórczej resocjalizacji*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- [9] Konopczyński M., 2012, *Dlaczego tak trudno być kuratorem sądowym i pedagogiem jednocześnie?*, „Probacja”, 2, s. 247–251.
- [10] Konopczyński M., 2013, *Kryzys resocjalizacji*, Pedagogium, Warszawa.
- [11] Konopczyński M., 2014, *Pedagogika resocjalizacyjna*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- [12] Konopczyński M., 2019, *Polska Kuratela Sądowa. Potencjały i ograniczenia*, „Resocjalizacja Polska”, 17, s. 7–22.
- [13] Kozłowska D., 2015, *Procedura „Niebieskie Karty”. Geneza i rozwój*, „Kwartalnik Policyjny”, 3.
- [14] Nowak A., 2012, *Poglądy kuratorów sądowych na temat nowelizacji ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, „Resocjalizacja Polska”, 3, s. 351–359.
- [15] Pytka L., 2005, *Pedagogika resocjalizacyjna*, APS, Warszawa.
- [16] Sasal, H. D., 2005, *Przewodnik do procedury interwencji policji wobec przemocy w rodzinie*, Wydawnictwo edukacyjne PARPA, Warszawa.

- [17] Wójcik D. (red.), 2010, *Kuratela sądowa, Sukcesy i porażki*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.

Źródła internetowe

- [18] Najwyższa Izba Kontroli, 2015, *Wystąpienie pokontrolne LBI.410.009.02.2015*, https://www.nik.gov.pl/kontrolne/wyniki-kontroli-nik/pobierz,lb~p_17_106_201806181047411529318861~id1~01,typ,kj.pdf (dostęp: 11.02.2020).
- [19] Najwyższa Izba Kontroli, 2016, *Informacja o wynikach kontroli. Pomoc osobom dotkniętym przemocą domową*, Warszawa 2016, <https://www.nik.gov.pl/kontrolne/P/15/046/KPS/> (dostęp: 12.02.2020).
- [20] Rada Ministrów, 2009, *Uzasadnienie do projektu nr 1698 zmian ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, [http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/E7D206E-9D4B5292AC.125756100371248/\\$file/1698-uzas.doc](http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/E7D206E-9D4B5292AC.125756100371248/$file/1698-uzas.doc) (dostęp: 11.02.2020).

Akty prawne

- [21] Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 czerwca 2003 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania uprawnień i obowiązków kuratorów sądowych (t.j.: Dz.U. 2014 poz. 989).
- [22] Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 stycznia 2012 r. w sprawie sposobu przeprowadzania badań na obecność alkoholu, środków odurzających lub substancji psychotropowych w organizmie skazanego lub sprawcy oddanego pod dozór lub zobowiązanego do powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania środków odurzających lub substancji psychotropowych, ich dokumentowania oraz weryfikacji (Dz.U. 2012, poz. 104).
- [23] Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 czerwca 2014 r. w sprawie nadzoru nad nieletnim (Dz.U. 2014, poz. 855).
- [24] Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2016 r. w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych (Dz.U. 2016 poz. 969).
- [25] Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o przeciwdziałaniu alkoholizmowi i wychowaniu w trzeźwości (Dz.U. 1982 Nr 35, poz. 230 z późn. zm.).
- [26] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 1997 Nr 88, poz. 553 z późn. zm.).
- [27] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 1997 Nr 90, poz. 557 z późn. zm.).
- [28] Ustawa z 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych (Dz.U. 2001 Nr 98, poz. 1071 z późn. zm.).
- [29] Ustawa z 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. 2001 Nr 98, poz. 1070 z późn. zm.).
- [30] Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. 2005 Nr 180, poz. 1493 z późn. zm.).
- [31] Ustawa z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2010 Nr 125, poz. 842).